

לא יחל דברו

■ היתר נדרים

הפסקה הפותחת את פרשת מטות עוסקת בכללי נדרים ושבועות, וההוראה הבולטת היא זו:

”...לא יחל דברו, ככל היציא מפיו יעשה.”
(במדבר ל, ג)

בספר דברים, חוזר משה רבנו על ההוראה הממוקדת הזאת:

”מוציא שפתיך השומר ועשית, כאשר נדרת לה' אלהיך...”
(דברים כג, כד)

כאשר עורכים הסכם בין בני אדם או כאשר יש התחייבות חד צדדית, החתימה מחייבת. לא כן בהסכם בין בני אדם לבין ה' או בהתחייבות חד צדדית של האדם לה'. כאן, הדיבור הוא המחייב. ביטוי שפתיים הוא שווה ערך לחתימה על מסמך התחייבות כתוב.

האם יש דרך משפטית לבטל התחייבות כתובה וחתומה כדין?

קיימת דרך משפטית אחת, והיא תלויה בהוכחה שיציג החותם שהוא עשה זאת בכפייה נגד רצונו. אם יש עדים שהוא הצהיר בפניהם לפני החתימה שהוא מתנגד להסכם הכפוי עליו, ההסכם הזה בטל ומבוטל.

האם קיימת אפשרות לבטל התחייבות לה', המתבטאת בנדר?

גם כאן התשובה היא זהה. אם יוכח שהוא התחייב מתוך כפייה ולא מתוך רצון, הרי הנדר מבוטל. הכפייה שעליה אנו מדברים, אינה חייבת להיות חיצונית. גם פרץ רגשות והתפעלות המוצאים את ביטויים בנדר – הוא ביטוי כפייתי, וקל וחומר לנדר הנגרם מתחושות עלבון, כעס ותסכול, שייחשב ביטוי לכפייה יצרית.

יחיד מומחה שהוא חכם, יכול לבטל את הנדר על סמך חרטה של הנודר, או על סמך התפתחות בלתי רצויה שהנודר לא התכוון אליה. הווי אומר, שהנדר היה שטחי ולא עמוק ורציני.

היכן הוא המקור בתורה להיתר הנדרים?
תשובה על כך משיבה המשנה במסכת חגיגה:

"היתר נדרים פורחים באוויר, ואין להם על מה שיסמוכו". (חגיגה פרק א, משנה ח)

כלומר, אין פסוק מפורש בתורה המתווה דרך להיתר נדרים ושבועות. אדרבה, המקראות המפורשים בתורה הם לאיסור. למרות דברי המשנה האלו, מציגה הגמרא כמה אסמכתאות וביניהם דברי האמורא שמואל:

"לא יחל דברו" - הוא אינו מיחל, אבל אחרים מחלים לו". (חגיגה י)

במבט ראשון נראית האסמכתא הזאת הפוכה מרוח הכתוב. התורה מדגישה "לא יחל דברו", וחז"ל מדייקים את ההיפך. הוא לא, אבל אחרים כן! כדי שנבין את עומק כוונת התורה על פי חז"ל, עלינו לשאול שאלה נוספת.

■ זה הדבר

משה רבנו ניצב לפני ראשי המטות ומכריז:

"וידבר משה אל ראשי המטות לבני ישראל לאמר, זה הדבר אשר צוה ה'. איש כי ידר נדר לה'..." (במדבר ל, ב-ג)

היכן ציווה ה'? האם יש מקום, שבו מופיע הציווי הזה למשה?

אמנם כן. בסיומה של הפרשה הזאת נאמר: "אלה החקים אשר צוה ה' את משה..." (במדבר ל, יז). בכל זאת עדיין נשאל: האם ה' העביר הוראות מסוימות בעבר, שמהם למד משה את הדברים הללו?

ייתכן ונוכל למצוא ביטוי או פסקה נדירים, המופיעים גם כאן וגם במקום אחר, ואולי מן המקום ההוא נגלה את היסוד העומד מאחורי התרת נדרים. חז"ל הצביעו על פיסקה אחת משותפת, המופיעה גם כאן וגם בספר ויקרא.

הפסקה היא:

"זֶה הַדְּבָר אֲשֶׁר צָוָה ה'."

(ויקרא יז, א)

ההקשר בו מופיע הביטוי הוא פרשת 'שחוטיו חוץ'. דהיינו, אדם ששחט והקריב קרבן מחוץ לאוהל מועד. חז"ל במסכת נדרים (ע.ה.) דנים בהלכות המשותפות לשתיהן הפרשיות האלו. ננסה להעמיק ולזהות קשר ענייני בין שחט ומקריב קרבן מחוץ לאוהל מועד, ובין הנודר נדר. דרך המכנה המשותף הזה נוכל ללמוד על מהות הנדר הראוי ועל זה שאינו ראוי.

ראשית נשאל שאלה על הפתיח של הפרשה:

"וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל רֵאשֵׁי הַמִּטּוֹת לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר."

מדוע פונה משה דווקא אל ראשי המטות ומציג לפניהם את הלכות הנדרים? אם הדבר נעשה רק כדי להודיע שחל איסור על הנודר להפר את נדרו ועליו לקיים אותו, מדוע שלא יודיע זאת לכל בני ישראל? כלומר, לכל נודר אפשרי?

במילים אחרות נשאל, מהו התפקיד שממלאים כאן ראשי העם וחכמיו?

אלא הרמז הוא ברור. הפנייה לראשי העם מעניקה להם תפקיד מפתח. הם המוסמכים לקבוע אם הנדר הזה הוא מסוג הנדרים שחובה לקיימם, או להיפך, שיש לעשות כל מאמץ כדי שלא יקוימו. כלומר, בידי ראשי העם ניתן מפתח לביטול הנדר.

נברר מהו בדיוק הנדר האמתי שבו התורה חפצה, ושעליו נאמר: "...לא יחל דְּבָרוֹ, כְּכֹל הַיֵּצֵא מִפִּי יַעֲשֶׂה".

■ הנצחה

חז"ל קבעו מפורשות:

"...נדרים סייג לפרישות".

(מסכת אבות פרק ג משנה יז)

כלומר, ישנם רגעי קודש, רגעי טוהר, שבהם האדם מגיע להתעלות רוחנית של רצון להתקרב לאלוקים. אדם שזכה לרגע כזה יודע ומכיר את מגבלותיו והוא חושש שהרגע הזה יחלוף ותאוותיו תגברנה עליו.

למטרה הזו נועד הנדר.

נדר נועד לשַׁמֵּר ולהנציח את רגעי הקודש ולא לתת לתאוות היום יומיות למוסס אותם. כשהאדם חש ברגשות הודאה לה' הגואים בו, יכריז מיד על הקדשת קרבן. כעת הוא איננו יכול לחזור בו. כשהוא חש שעליו להתנזר מאכילה תאוותנית, יכריז: כל הבשרים מסוג שהוא, אסורים עלי בנדר. מכאן ואילך הוא ייאסר באכילת בשר.

אלו הם רגעים שבהם הלב נפתח ומתגלה הניצוץ האלוקי הטהור שבאדם. הניצוץ הזה הוא קודש ואסור לחלל אותו.

מצד שני, יש רגעים אחרים בחיים, כאלו שבהם גואות באדם תחושות כעס ונקמה. מה קורה כאשר אדם כועס על חברו, וכביטוי לכעס הוא מכריז: "אני אוסר עלי כל הנאה ממך בכל דרך שהיא?"

האם יש בכוונת התורה לשַׁמֵּר את רגעי הכעס האלו לנצח? האם על האדם להנציח את נפילותיו הרוחניות?

בדיוק לשם כך, מכנס משה את ראשי המטות ומודיע להם מפורשות, שבידם המפתח לקבוע אלו נדרים יש לקיים ואלו יש לבטל.

ביטול נדר מחייב תהליך מסודר. התהליך מתבצע על ידי הבעת חרטה מצד הנודר או על ידי בדיקת כוונתו והבאתו לידי הכרזה: "לא לכך התכוונתי!" על סמך זה מתיר החכם את הנדר מעיקרו.

משה מודיע לראשי המטות: אמנם חובה על הנודר לקיים את נדריו, אבל עליכם מוטלת החובה לעשות הכול שרק נדרים רצויים ואמתיים יקוימו.

■ שחטי חוץ

חז"ל דימו עוון נדרים לא רצויים לעוון הקרבת קרבן מחוץ לבית המקדש, שהוא עוון חמור ועונשו כרת:

"רבי נתן אומר, הנודר נדר - כאילו בנה במה (מזבח מחוץ למקדש), והמקיימו - כאילו הקריב עליו קרבן (וחייב כרת)".

(נדרים כב.)

אין ספק כי כוונת רבי נתן היא לנדרים מן הסוג הלא רצוי. היות והשכינה שורה במקדש, כל הקרבת קרבן מחוץ לאוהל מועד ולבית המקדש, נחשבת כניתוק הענף

מן השורשים. זהו ביטוי להקרבת קרבן לישות זרה במקום להקריבו לה'. ההקבלה בין נודר מתוך כעס ובין מקריב מחוץ לבית המקדש, היא הקבלה מופלאה. דרך ההשוואה הזאת מלמד אותנו רבי נתן, שכאשר אדם נודר נדר כביטוי לכעס או נקמה, הרי הוא מתנתק מן הניצוץ האלוקי הפנימי שבו, שהוא קודש קודשים ובו שוכנת נשמתו.

לא לחינם קבעו חז"ל, שהכעס הוא ביטוי לעבודה זרה. כלומר, במקום שהנדר יהיה ביטוי למאווי הקודש של נשמת הנודר, הרי הוא ביטוי של שעבוד ליצרו, שהם ישות זרה.

פרק שלם מקדישה התורה לפרשת שחוטי חוץ:

"וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר... זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה ה'... אִישׁ... אֲשֶׁר יִשְׁחַט... מִחוּץ לַמִּחֲנֶה. וְאֵל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא הֵבִיאוּ לְהַקְרִיב קָרְבָּן לַה'... דָּם יִחָשֵׁב לְאִישׁ הַהוּא... וְלֹא יִזְבְּחוּ עוֹד אֶת זִבְחֵיהֶם לְשַׁעִירִים..." (ויקרא יז, א-ד; ז)

הזביחה לשעירים – שהם שדים ורוחות – היא הביטוי לעבודה זרה מאוסה. הביטוי "זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה ה'" הוא מקור הגזרה שווה. כלומר, משה רבנו שומע את הציווי המפורש ההוא, ומסיק ממנו את היחס למי שנודר נדר לא ראוי. לכן אפשר לומר כאן: "זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה ה'". כלומר, הסיבה לכינוס ראשי המטות שהם יחידים מומחים, היא כדי להודיע להם שעליהם לפרק את מוקש הנדרים הלא ראויים, הדומים לשחוטי חוץ.

לפי הדין, יחיד מומחה או שלושה הדיוטות (אנשים פשוטים) רשאים לבטל נדרים. כלומר, שיקול דעת של שלושה אנשים שונים שווה בערכו לשיקול דעתו של יחיד מומחה.

■ אספקלריא מאירה

על פי זה נבין אבחנה נוספת של חז"ל:

"מגיד, שכשם שנתנבא משה ב'פה אָמַר ה' כך נתנבאו הנביאים, ומוסיף עליהם 'זֶה הַדָּבָר'". (ספרי פרשת מטות)

"כל הנביאים ראו מתוך אספקלריא (מְרָאָה, ראי) שאינה מצוחצחת שנאמר: 'וַיְבַיֵּד הַנְּבִיאִים אֲדָמָה', אבל משה ראה מתוך אספקלריא מצוחצחת (זכוכית שקופה) שנאמר: 'וּמְרָאָה וְלֹא בְחִידוֹת'". (ויקרא רבה א)

הביטוי "כה אָמַר" פירושו: כדבר הזה אמר ה'. לעומת זאת, "זֶה הַדְּבָר" פירושו: זה בדיוק. כלומר, יכולת הדיוק של משה רבנו בהבנת רצון ה' היתה כה גדולה, עד שהיה מסוגל לומר "זֶה הַדְּבָר אֲשֶׁר צָוָה ה'".
על משה רבנו נאמר:

"וְלֹא קָם נְבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה, אֲשֶׁר יָדַעוּ ה' פָּנִים אֶל פָּנִים". (דברים לד, י)

כלומר, היכולת שלו להבין דבר מתוך דבר ולומר בוודאות שזהו דבר ה', מרימה את משה רבנו מעל כל דרגות הנביאים שקמו לישראל. ארבעים ותשעה שערי בינה נפתחו בפני משה (על פי מסכת ראש השנה כא:). כל אלו הם שערי שמיעה. שער החמישים – שהוא שער הראייה – לא ניתן לו, כמו שנאמר: "לֹא תוּכַל לְרַאֵת אֶת פָּנַי" – (שמות לג, כ).

כאן במאמר הזה ראינו, שמשה מקיש מפרשת "שחוטי חוץ" לפרשת נדרים, ומסוגל לומר "זֶה הַדְּבָר". הווי אומר: למדתי זאת מפרשת שחוטי חוץ, ובעיני הוא כאילו שמעתי זאת מפורשות מפי ה'.

ויש כאן עוד רמז, בביטוי "זֶה הַדְּבָר".

נדר טהור וקדוש שחובה לקיים אותו במלואו, הוא נדר שהנודר יכול לומר עליו בפה מלא: זה הדבר בדיוק אשר אנכי מבקש. זה הדבר שנובע מתוככי לבבי, בדעה צלולה ומתוך התעלות רוחנית. אין זו גְּחָמָה רגעית של הבעת כעס, תסכול או נקמה וכד'.

■ חסיון

למרות כל זאת, עדיין מרחפת שאלה גדולה על כל הנושא. מדוע התורה מסתירה את עניין היתר הנדרים בתוך כל כך הרבה רמזים, ולא אומרת זאת בפירוש? התשובה היא חינוך לעמידה בהתחייבות. התורה מחנכת אותנו להיות זהירים בדיבורנו ובמיוחד בהתחייבותנו כלפי ה'. אילו היתה התורה כותבת בפירוש את כללי היתר הנדרים, היה הדבר מביא לזילות וזלזול בהתבטאויות שאינן מחייבות, בידענו כי כל נדר ניתן להפרה ולביטול.

החסיון שהתורה נותנת להיתר נדרים, הוא הרקע לדברי המשנה ופירושי הגמרא הבאים בעקבותיה:

”רבי אליעזר בן יעקב אומר: אף הרוצה להדיר את חברו שיאכל אצלו, יאמר: כל נדר שאני עתיד לידור הוא בטל, ובלבד שיהא זכור בשעת הנדר.”

(נדרים כג.)

המשנה הזו עוסקת באדם שרוצה ללחוץ ולזרז את חברו שיתארח ויאכל אצלו. הוא משתמש לשם כך בשוט הנדר. אם חברו יסרב להזמנתו, הוא אוסר עליו כל הנאה ממנו עד עולם.

כמובן שאין הוא מתכוון שכך יהיה באמת אלא רק ליצור לחץ מדומה. במקרה כזה מציעה המשנה, שלפני שהוא נודר, יקפיד לומר, שכל נדר שהוא עתיד לידור הרי הוא בטל.

כל זה טוב ויפה, אלא שהוא לא מסתדר עם המשפט האחרון במשנה: ”ובלבד שיהא זכור בשעת הנדר.”

הסיפא הזו ממש לא ברורה. איך ייתכן שהוא ישכח את הביטול שאמר זמן קצר לפני הנדר?

הגמרא מפענחת את סודה של המשנה.

למעשה משנתנו מלמדת שתי הלכות, אחת גלויה ואחת סמויה. ההלכה הסמויה היא זו: הרוצה שלא יתקיימו נדריו **כל השנה**, יעמוד **בראש השנה** ויאמר: כל נדר שאני עתיד לידור יהיה בטל, ובלבד שיהיה זכור בשעת הנדר.

ממשיכה הגמרא ומספרת, שרב הונא בן חנינא התכוון לפרסם את העצה הזאת לכלל הציבור. העיר לו רבא: לא לחינם הסתירה משנתנו את העצה הזאת. היא עשתה זאת כדי שלא ינהגו קלות ראש בנדרים, ואתה עומד לפרסם זאת ברבים! נשוב ונתמקד במשפט אחד, שהוא הכותרת:

”לא יחל דברו.”

שורש המילה ”יחל” הוא חילול. כלומר, לא יחלל דברו, לא יהפוך קודש לחול. בשימוש בשורש הזה, מבקשת התורה להדגיש, שהנדר הרצוי הוא ביטוי לרצון מקודש. כלומר, נדר שתכליתו להביא להתקדשות האדם ולעילוי בדרגות רוחניות, אסור להפר או לבטל אותו כי בכך הופכים קודש לחול.

לא כן נדר המביע תסכול, כעס ונקמנות, שהוא איננו קודש ואיננו מעלה את האדם בקדושה. הוא חולין מעיקרו ועליו לא נאמר ”לא יחל (יחלל) דברו.”

תפקידם של החכמים וראשי העדה הוא להבחין בין קודש לחול, ואת זאת הם עושים בסדרת שאלות לנודר.
הם הם **רְאֵי הַמְטוֹת** לבני ישראל.

